

מאנתפאצ'ה לאינתיפאדה:

לשחרור התעתיקים מערבית מאימי ה"מדעיות"

התקלות הקטנות הללו אינן מקריות - הן בדיוק מה שקורה כאשר התעתיק ה"מדעי" פוגש את הקורא ההדויט שאינו יודע ערבית. איך אני יודע לומר בוודאות כי קרייזן הערוץ הראשון או קוראת עיתון "הארץ" נפלו קורבן לחוסר הבנה של תעתיק "מדעי"? התשובה פשוטה - טקסט הקריינות בסדרה "והארץ היתה תוהו ובוהו", שכל הנראה עבר הגהה בידי מומחה, הוקרן ככתוביות לחירשים על המסך (ר' תצלום מסך). הקרייזן פשוט לא ידע מה תפקיד הגרש שאחרי האות טי"ת ולכן קרא אותה ככל שהוא מבין ומכיר מן העברית. כך גם כאשר לקוראת "הארץ", שנדמה כי פשוט לא הצליחה להבין מהן כל אותן אותיות עם גרש, שאיננה מורגלת בהן בכתיבת העברית ומן הסתם גם אינה יודעת להגותן.

ברשימה הזאת אני מבקש לקרוא להיפטר מן התעתיק המדעי בסביבה פופולרית, כדרך למנוע שגיאות מגוחכות ומזיקות כגון זאת של הגיית שם השבט "בנו קוריזה" או שם המשפחה "אבו גנימה". ברצוני לטעון כי הניסיונות לשמר בכוח את הקשר האורתוגרפי בין האלפבית הערבי לזה העברי, כנהוג בקהילות מקצועיות ומתמחות, על חשבון יכולתם

בפרק האחר-עשר של הסדרה התייעודית "והארץ היתה תוהו ובוהו" ששודרה בערוץ הראשון, רגעים לפני סגירתו והפיכתו לתאגיד השידור "כאן", בדיון על עליית האסלאם בחצי-האי ערב, התייחס הקרייזן למלחמתו של הנביא מוחמד בשבטי היהודים הקרובים לעיר אל-מדינה. וכך אמר הקרייזן: "מוחמד תקף את שבטי היהודים שהתרכזו בנווה המדבר ח'ייבה. 600 יהודים בני שבט קורייה שנכנעו ללא תנאי נטבחו."! הקרייזן הוגה את שם השבט Kureyte, אולם יודע כל מי שלמד את תולדות הערבים והאסלאם כי שם השבט הוא, כמוכח, "בנו קוריזה" (Qurayza). הקרייזן האומלל נפל מבלי דעת קורבן לתעתיק ה"מדעי" הנפוץ בקרב העוסקים בכתיבה על השפה הערבית, על הערבים ועל האסלאם, ביניהם אקדמאים, מתרגמים, מורים לערבית ואנשי מודיעין.

לא מן הנמנע שהשם "קורייה", כפי שנהגה בפי הקרייזן, נכתב או עבר הגהה בידי מזרחן מומחה שטרם לתעתק אותו לפי עקרונות התעתיק ה"מדעי", המקובל בכתיבה אקדמית, שלפיו האות הערבית ط, הנהגית בערבית כמעין זי"ן נְחֻצִית, "כבדה" ומודגשת, מתועתקת בעברית כטי"ת עם גרש. דא עקא שאיש לא נתן לקרייזן האומלל את המפתחות לצופן-הסתרים של העוסקים בערבית ולהגייה נכונה לפיה. כה "מדעי" היה התעתיק עד שהקרייזן האומלל, שכלל הנראה סמך בעיניים עצומות על ידענותו של המומחה ולא בירר בעצמו את דרך ההגייה הנכונה, הגה את השם באופן שגוי לתפארת. כל צופי הסדרה וכל מי שיבקש להשתמש בה בעתיד כמקור חשוב להיסטוריה פופולרית זכו להצגה שגויה של מידע, שכמוה כהטעיה.

במקרה אחר, כותרת שעלתה בחשבון הטוויטר של עיתון "הארץ" בתאריך 13 ביולי 2017 מסרה את הפרטים הלקוניים הבאים: "הצעיר הישראלי שחצה לעזה: ג'ומעה אבו ע'נימה, בן 19, מהכפר הלא מוכר ח'שם זנה". אחת מקוראות העיתון הגיבה על הכותרת בציוץ משלה, שבו אמרה: "הארץ אתם על עברית" (צילום מסך בעמוד הבא). הקוראת, כך ניתן להניח מדבריה, קראה את השמות "ע'נימה" ו"ח'שם" ולא הבינה מה היא קוראת ואיך צריך להגות את השמות הללו. רק בהמשכו של אותו ערב, כאשר עלתה הכותרת כידיעה מלאה באתר "הארץ", שונה שמו של האיש ל"אבו גנימה", אם כי שם הכפר נותר על כנו.²

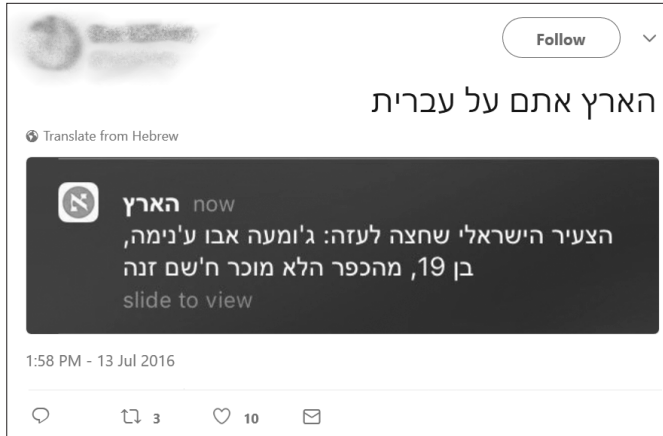
תצלום מסך מתוך הסדרה "והארץ היתה תוהו ובוהו" (מתוך ערוץ היטויב של הערוץ הראשון)

של הקוראים להבין ולהגות, ולו באופן מקורב, את השמות המקוריים בערבית, מטעים ומזיקים ואף משיגים תוצאה הפוכה. במקום לקרב את השמות הערביים לקוראי העברית ובכך, אולי, גם לקרב את התרבות והשפה הערבית אליהם ולהפחית את הזרות הנלווית לה דרך קבע בשיח הישראלי, תעתיק זה רק מוסיף זרות וניכור לטקסטים שממילא סובלים מכגון אלה למפרע.

למהותו של התעתיק ה"מדעי" ושימושו

עוד בטרם אדרש לבעייתיות השימוש בתעתיק המדעי בסביבה פופולרית, יש צורך להגדיר בדיוק מהו אותו "תעתיק מדעי" שאותו אני שם על ראש שמחתי ברשימה זאת: תעתיק "מדעי" זה (ואני מקווה שחשיבותן של המרכאות תובהר במרוצת הרשימה) הנו דבר ייחודי אך ורק לשפות שמיות, שמערכות הכתב שלהן קרובות ומקבילות לזו של הכתב העברי. תעתיק זה מקדש את הקרבה האורתוגרפית בין הערבית לעברית ורואה ערך "מדעי" בשימור ייצוגן של האותיות, באופן שאמור לאפשר לכל קורא עתידי של הטקסט "לאחזור" את צורת הכתיבה המקורית של המילה או השם בשפה הערבית. תעתיק זה הנו מדעי באשר הוא מניח כי ה"צרכנים" שאליהם הוא פונה שולטים שליטה סבירה ומעלה בלשון המקור ולא רק שידעו לאחזור את המילה במקור, אלא גם לקרוא ולהגותה כהלכה.

1. את הפרק המלא ניתן לראות בקישור: <https://youtu.be/O7LXKed61Gg>.
הצייטט המובא כאן מתוך הפרק מופיע בדקה 9:50.
2. "הצעיר הישראלי שחצה לעזה: ג'ומעה אברהים אבו גנימה" מאת ג'קי ח'ורי. אתר "הארץ", 13 ביולי 2016.
בקישור: <https://www.haaretz.co.il/news/politics/1.3005713>

הציוץ של קוראת עיתון "הארץ" (צילום מסך)

מעניין לגלות כי בכל האמור לתרגום בכיוון ההפוך, כלומר בתרגומים שעושים מתרגמים ערבים לטקסטים מעברית - מעבר לשוני שאין הקרבה האורתוגרפית אובדת בו מלוא הנימה - אין רואים העוסקים במלאכה כל הכרח להשאיר את צורת הכתיב המקורית בעברית כמות שהיא במקור. אדרבא, הם מוסיפים לצורה העברית עיצורים שונים ובעיקר אמות קריאה לפי הצורך, כך שאופן הקריאה של השמות יהיה נהיר לקוראי הערבית ולא זר ומוזר להם - גם במחיר של "חוסר נאמנות" לצורת הכתיב המקורית בעברית - ולצד זאת יישמר קרוב ככל הניתן לאופן ההגייה המקורי של השם במקור. כך, לדוגמה, השם הפרטי "ערן" יתועתק לערבית عيران ("עיראן"), כלומר מקבל יו"ד ואל"ף עודפות, כך שהקורא הערבי יקרא אותו קרוב ככל הניתן לאופן הגייתו בעברית, גם אם מבחינה אורתוגרפית הוא מתרחק עד מאוד מן המקור העברי, חרף הקרבה בין הלשונות.

כדאי לבחון גם כמה דוגמאות משפות אירופיות: שמה של המשוררת הפולנייה זוכת פרס נובל ויסלבה שימבורסקה מוכר בישראל היום, לפחות בחוגים של חובבי הספרות והשירה. שמה בפולנית נכתב Wisława Szymborska. האם מישהו העלה על דעתו להביא את שמה בתעתיק מדעי - ויס(ל)וואבה סזימבורסקה, על מנת לשמור על זיקה לצורת הכתיב המקורית של השם בפולנית? ומה באשר לשמו של המשורר הצרפתי ארתור רמבו (Arthur Rimbaud)? האם היה עולה על דעתו של מישהו לכתוב את שמו "ארטור רימבאוד"? חשבו גם על אופני "ראלי" (Raleigh). האם מתרגם מאנגלית היה מעז לתעתק את שם החברה "ראלייג"? ומה לגבי חברת הרכב הצרפתית "רנו" (Renault) - האם עורך ספרותי היה מתיר למתרגם לתעתק את שמה "רנאוולט"? כמוכן שאפשר להביא עוד אינספור דוגמאות לשמות כאלה משלל שפות אירופאיות ואחרות.

אינני מבקש לכפור ברשימה זאת, מן הסתם, בצורך שרואה לה קהילה מקצועית או מדעית לסגל לעצמה ולשמר ארגו כלים ייחודי - ובכלל זאת שיטת תעתיק ייחודית - שיאפשר לחבריה "לדבר בשפה אחת", לעשות שימוש מדויק ויעיל בתוצריהם של עמיתים וכן לבקדם. ראוי ואף רצוי שבאקדמיה או בקהיליית המודיעין ימישיכו לעשות שימוש בכלים מדעיים ובכלל זאת בשיטת התעתיק ככל שהעוסקים בתחום סבורים שהדבר משרת אותם, בין אם בהקלת חיפוש עתידי אחר שם או מילה כלשהם או כדי לשמור על אחידות פנים-קהילית בכתיבה, למניעת שיבושים ושגיאות. כל שאני מבקש לטעון כאן הוא כי התעתיק "מדעי", ככל כלי עבודה מדעי, צריך להצטמצם אך ורק לתכליתו המקורית, ככלי עבודה המשרת את הקהילה המקצועית הרלוונטית ובהתאם לצרכים מקצועיים ספציפיים בלבד. מן הסתם, לו היתה נותרת שיטת התעתיק "המדעי" הזאת בדל"ת האמות של

כך, לדוגמה, השם مصطفى (מוסטפא) יתועתק לפי שיטה זו "מצטפא" אף כי הגיית האות הערבית ض (המקבילה באופן עקרוני לאות צד"י בעברית) נשמעת לאוזנם של שומעי העברית קרובה יותר לסמ"ך מאשר לצד"י. גם שמו של חודש رمضان (רמדאן) יתועתק לפי שיטה זו "רמצ'אן" אף כי הגיית האות הערבית ض (שאין לה מקבילה באלפבית העברי) נשמעת לאוזנם של שומעי העברית קרובה יותר לדל"ת מאשר ל-צ'. הדבר רק הולך ומסתבך במילים מרובות תנועות שלא יובנו במעבר לעברית אלמלא יוספו להם אמות קריאה בתעתיק העברי. דוגמה מובהקת לכך (הכוללת גם אות שלא תובן על-ידי קוראי עברית) היא המילה انتفاضة (אינתיפאדה) שתתועתק לפי שיטת התעתיק המדעי "אנתפאצ'ה" ובלא הוספת שני יו"דים והחלפת ה-צ' בדל"ת יתקשו קוראי עברית מן השורה להבניה.

הערבית מזמנת לנו, העוסקים בתרגומה ובהוראתה, אתגר ייחודי שהוא בגדר מלכודת הממתינה לקורבנה. כוונתי למלכודת הקרבה בין הלשונות, שבגינה התקבעה אצלנו התחושה כי עלינו לשמור מכל משמר על אופן הכתיבה של המקור הערבי ולקדש את מלוא המכלול האורתוגרפי שלה, במקרים רבים על חשבון בהירותם של הדברים. מתוך הדבקות באורתוגרפיה הערבית, מבקש המתעתק ההולך לפי שיטת התעתיק ה"מדעי" להציג את מצאי הפונמות הייחודי לערבית, כדי למסור לקורא בדיוק מוחלט את המילה כפי שהיא נכתבת בערבית. אלא שבעברית לא קיים מצאי הפונמות הייחודי הזה (למשל, האות ص במילה "מוסטפא" או ض במילים "רמדאן" ו"אינתיפאדה"). מרבית המתעתקים הם תוצריהן של מערכות חינוך והכשרה ושל קבוצות התמחות מקצועיות, אקדמיות, מודיעיניות או חינוכיות. קבוצות אלה "תכנתו" ותבנתו את חבריהן להקפדה יתרה על שימוש בתעתיק ה"מדעי", מתוך הנחת יסוד שכל חברי הקבוצה והאנשים שהוכשרו במסגרתה ידעו לפענח את התעתיקים הנהוגים לפי שיטתה. לחברי הקבוצות הללו ברור לחלוטין שהאות ض נהגית כדל"ת נחצית, אבל מבחינה אורתוגרפית, שהיא זו שהם מקדשים, לאות ض אין כל קשר לאות דל"ת ולכן צפוי המתעתק לחוש מועקה וחוסר-נוחות לנוכח צורת הכתיבה "אינתיפאדה" ויימנע מלעשות בה שימוש. הסיבה לכך היא כי אותן קבוצות מקצועיות מעולם לא עמדו על חולשותיה ומגרעותיה של שיטת התעתיק הנהוגה בהן במפגש עם הקורא ההדיוט וממילא יסרכו לשנות את מנהגם כדי שלא "לחרוג מן הקונוונציות".

בשל קוצר-ידה הפונולוגי הניכר של שיטת התעתיק הזאת והתעלמותה מכתובת העברית בכתיב מלא, מוספים לעתים סימני ניקוד למילים המתועתקות, אך בכך פגם מרובע: ראשית, ברור לחלוטין שניקוד לא יעזור לגשר על הפערים שבין עיצורים ייחודיים לשפה הערבית שאינם קיימים בעברית ושקוראי העברית אינם יודעים להגותם. שנית, הוספת הניקוד בעברית כופה על הערבית תנועות וצלילים מן העברית, שאולי חולקים דמיון אורתוגרפי מסוים לצלילים המקוריים בערבית, אך בעת ובעונה אחת שונים מהם פונולוגית, כשם שסמ"ך שונה מצד"י בהגיית העברית. שלישית, ערכו האסתטי של הטקסט נפגם, שכן מילה מנוקדת תמיד תבלוט על העמוד כחריגה על רקע טקסט לא-מנוקד מה שעלול לפגוע באסתטיקה של הטקסט. הדבר עלול, אולי, להיראות שולי וחוסר-חשיבות, אך די לחשוב עד כמה בולט ניקוד על רקע טקסט לא-מנוקד כדי להבין מה מרכזיותה של האסתטיקה של הטקסט עבור העין האנושית. רביעית, יש גם ממד קונטרה-פרודוקטיבי, קרי המשיג תוצאות הפוכות, בשימוש בשיטת תעתיק זרה ומנכרת כל כך. לא ניתן להעביר את היופי, הייחוד והעושר של הערבית כאשר למען התקינות ה"מדעית", מוצגות המילים באופן כה לא אסתטי לעין של קורא העברית, ולבסוף הופכות בהכרח למשהו שגם לא נעים לאוזנו ושמן הסתם גם לא יצליח להבין.

הקהילות מקצועיות, לא היה כל צורך בכתיבתה של רשימה זאת. האמת, עם זאת, היא הפוכה בתכלית והתעתיק ה"מדעי" פרץ מזמן את חומותיהן של הקהילות המקצועיות ולעתים רבות הוא חדר לעולם התרגום הספרותי ולתרגומים פופולריים, בלתי-מקצועיים ובלתי-אקדמיים אחרים. הסיבה לכך היא העובדה כי במקרים רבים, אי-אילו מנשות ואנשי הקהילות המקצועיות הללו פועלים ככובעים כפולים ומשמשים גם כמתרגמים לקהל פופולרי.

כפל כובעים זה הוא דבר מבורך עבור הקהילה האקדמית, בבואה לפנות לקהל הרחב, הפופולרי, אך האמת היא שאין דבר מדעי בתעתיק ה"מדעי" כאשר זה פוגש קוראים הדיוטות, שאינם חברים באותן קהילות מדעיות ואינם אמונים על ארגז הכלים הייחודי שלהן. מכילי עבודה וז'רגון מקצועי יעיל ומועיל, כל שנותר מן התעתיק ה"מדעי" במפגש עם הקהל הפופולרי הוא כתב צופן נסתר, מוזר ובלתי מובן בעליל. הקורא ההדיוט, שאינו בקיא בערבית נעדר במקרה הטוב את הכלים המקצועיים לפענוח צופן התעתיק ואת הכלים הלשוניים לקריאת המילה המתועתקת. במקרה הרע, עומדת שיטת התעתיק הזו בסתירה גמורה לקודים אורתוגרפיים שהקורא הורגל בהם משך שנים של קריאת עברית. שהרי קורא העברית ההדיוט, שהורגל עוד משחר נעוריו וימיו בבית הספר כי האות צ' היא האות האחרונה בשמו האמצעי והראשונה בשם המשפחה של המלחין הרוסי פיטר איליץ' צ'ייקובסקי או בשם המשפחה של הסופר האמריקני ריימונד צ'נדלר, לא יוכל לדעת לעולם כי השם "רמז'אן" הוא חודש רמזאן ולא Ramachan. בשל פערים אלה משיג התעתיק ה"מדעי" במפגשו עם קהל הקוראים הפופולרי את התוצאה ההפוכה – לא רק שהקורא לא יבין את המילים המתועתקות, הוא אף עלול לחשוב פעמים רבות, מכורח הרגלי ההגייה שלו בעברית, שמדובר במילים אחרות לגמרי ובכל מקרה לא ידע איך לקרוא את המילים שלפניו.

כשלים רווחים בפענוח התעתיק המדעי:

שאלון לקורא ההדיוט

משך שנים נתקלתי בתופעות מוזרות שיצר השימוש העודף, הכפייתי כמעט, בשיטת התעתיק ה"מדעי" ומנגד, בתגובות המשתוממות ואובדות-העצות של קוראים שאינם מכירים את המקור הערבי ואינם מבינים כלל מה הם קוראים, בדומה לדוגמאות שהבאתי בראשית הדברים. אלא שמעולם לא היה ברשותי "אקדח מעשן" שאוכל להביאו כדוגמה לעמיתי וחברי מקרב קהילת המתרגמים כדי להעמידם על המכשול שהם נותנים לפני עיוור.

בבואי לכתוב רשימה זו, חשבתי כי לא יהיה מנוס מלנסות ולהביא, ולו באופן ראשוני וחלקי, את אותו "אקדח מעשן", וזאת על מנת להציב את תמרורי האזהרה המתבקשים בפני הקהילה שעמה אני נמנה. אינני מבקש לעשות כן כדי לייצר פולמוס וכחני ולסמן נתיב ראשוני לקירוב בין שפת הסתרים שבה אנו, המתרגמים, משתמשים, לבין יכולת ההבנה והפענוח של קוראינו. נתיב זה יוכל, אולי, לסייע גם בהפגת העוינות, הזרות והמוזרות האופפות למפרע כל טקסט ערבי ובפרט טקסטים ספרותיים ערביים, ולמצוא עבורם נתיבות ללבו של הקורא העברי.

לשם כך, העברתי שאלון קצר, הכולל צפייה ב-25 שמות ומנחים שאותם ליקטתי מטקסטים עיתונאיים, ספרותיים ואקדמיים שיועדו לקהל הפופולרי. קהל המשיבים על השאלון, הם 150 גברים ונשים (85% מהם בין הגילים 20 ל-50 ורק 15% מהם בגילים מבוגרים יותר) שהמכנה המשותף ביניהם הוא שמיהם לא למדו ולו יום אחד של ערבית, ספרותית או מדוברת. בכך, הם מהווים את מה שניתן להגדירו

"המכנה המשותף הנמוך ביותר" של קוראי העברית הנתקלים בספרות ערבית – הדיוטות גמורים בשפה הערבית, שלא רכשו מעולם ולו את הכלים הבסיסיים להכרת התעתיק ה"מדעי". זוהי הקבוצה שדרכה, ולא דרך הקבוצה המצומצמת של יודעי הערבית ו/או העוסקים בה, אנו צריכים לשרטט את גבולותיה של קבוצת הקוראים הפוטנציאליים של תרגומינו. המשתתפים במשאל, שפניתי אליהם אישית ובחזרתי אותם לאחר שעמדתי על חוסר שליטתם בערבית, התבקשו לקרוא את השמות הכלולים בשאלון ולכתוב באותיות לטיניות מהו אופן הקריאה הראשון שעולה בראשם לשמות המוצגים בפניהם. בעצם השימוש באותיות לטיניות, ביקשתי לנטרל את הקרבה הלשונית בין השפות וככל הניתן גם את האפשרות כי יבינו את מטרתו של השאלון. אין בקבוצה זאת של משיבים משום מדגם סטטיסטי תקף ומייצג של קהל קוראי העברית וממילא לא ביקשתי לייצר מדגם תקף שכזה. מטרת השאלון היתה המחשה ראשונית של הדרך שבה מבינים הדיוטות גמורים בערבית את השמות המתועתקים לפי התעתיק ה"מדעי" ולקרב ביניהם לבין העוסקים במלאכת התרגום, כדי שאלה האחרונים יבינו את עומק הפערים הנוצרים בשל השימוש בתעתיק ה"מדעי" בסביבת קוראים שאינם אמונים עליו.

בשל קוצר היריעה, לא אוכל להציג כאן ניתוח מקיף של תוצאות השאלון (שתוצאותיו שמורות אצלי ונגישות לכל חפץ) אך אוכל לומר זאת בביטחון מלא: בכל 25 המילים שהוצגו לנשאלים, שרק מקצתן אביא כאן כדוגמה והמחשה, התקבלו תוצאות דומות, המראות באופן שאינו משתמע לשני פנים (וכפי שטענתי לעיל) כי אין לקוראי העברית כלים להבין כיצד יש להגות את השמות הערביים הכתובים בתעתיק ה"מדעי". ברוב מכריע של המקרים, השמות המתועתקים על-פי שיטה זו נקראים על-ידי קוראי העברית כמעט בכל צורה זולת צורת ההגייה המקורית והתקינה בערבית.

כך, לדוגמה, ביקשתי מן הנשאלים לומר מה הם מבינים משני השמות "תרכי" ו"פיצל" המרכיבים את שמו של הנסיך הסעודי טורקי אל-פיסל, לפי שיטת התעתיק ה"מדעי". רוב מכריע מבין 154 המשיבים, קראו את השם "תרכי" בכמה צורות עיקריות – Tarki, Terki – ובמידה פחותה גם Taraki ו-Tarhi. רק מיעוט – 9 נשאלים, קרי פחות משישה אחוזים מן הנשאלים – הבינו כי מדובר בשם "טורקי" (או תרְכִי, אם לנקוט את שיטת התעתיק ה"מדעי" המנוקד). את השם "פיצל" קראו רוב מכריע של הנשאלים בצורות Pitzel ו-Fitzel ובכמה נגזרות קרובות שלהם. רק 21 מהנשאלים (כ-13 אחוזים) הבינו כי מדובר בשם "פיסל" (ועוד ארבעה הצביעו על שמות קרובים, כגון Faitzal). תוצאות אלה מעידות על חוסר יכולת כמעט מוחלט של הקורא הישראלי להבין את שמו של הנסיך טורקי אל-פיסל כאשר הוא מתועתק לפי השיטה ה"מדעית".

מקרים אחרים של אי-הבנה קיצונית של השמות הכתובים ניכרו בשמות ערים בסוריה הנזכרות חדשות לבקרים בכלי התקשורת הישראליים – חומס (שלפי התעתיק ה"מדעי" נכתבה "חמץ" ונקראה על-ידי רוב הנשאלים, שלא במפתיע, Hametz או Hamtz על נגזרותיהם השונות; רק ארבעה נשאלים מסך 154 – כ-2.5 אחוזים בלבד – ציינו שם הקרוב לצורת ההגייה המקורית בערבית) ואידליב (שלפי התעתיק ה"מדעי" נכתבה "אדלב" ונקראה על-ידי רוב הנשאלים Adlab או Adlav על נגזרותיהם השונות; רק ארבעה נשאלים מסך 153 – כ-2.5 אחוזים בלבד – ציינו שם הקרוב לצורת ההגייה המקורית בערבית). האמירות דובאי ("דבי", לפי התעתיק המדעי) התעלתה על כל אלה,

3. תוצאות השאלון המלאות נגישות בקישור הבא: <https://goo.gl/K7LHx3>.

אף אינם רוצים להשתחרר מהשפעתה, אך זה עניין הראוי לדיון (והנידון בהרחבה) במקומות אחרים. קשה להתעלם גם מכך שישנה כאן דינמיקה של הגבחה חומות של גילדה מקצועית: קבוצה סגורה של בעלי מקצוע בעלי הכשרה דומה, המתנהגים כגילדה או כחבר שומרי-טוד ושהז'רגון והתעתיק הייחודיים הפכו להיות לבנים באופן חומות המגוננות על הגילדה ואף מבחן כניסה של ממש לתוכה.

סיבה אחרת להיאחזות הכפייתית בתעתיק ה"מדעי" היא סיבה אידיאולוגית ו/או דידקטית שבעיקרה מבקשת להעניק לקוראים "טעימה" מן הערבית ולעודדם בשל-כך ללמוד אותה או למצער להתוודע אליה. זו יכולה להיות "טעימה" של הצליל המקורי או במקרים קיצוניים למדי, גם יצירה מכוונת של זרות ומזרות בטקסט שעיקר תכליתו, כאמור, היא לעודד את הקוראים להיחשף לערבית באופן בלתי-אמצעי, מה שאמור להתיר עבורם את המתח והמזרות שיוצר התעתיק או השימוש במילים ערביות. לא אחת שמעתי מתרגמים שאמרו לי דברים בסגנון "הקוראים יצטרכו להתמודד עם צורת הכתיבה המזורה הזאת. מצדי שילכו ללמוד ערבית!". ואמנם, במקרים מסוימים יש חן מסוים בהותרת משהו מן המקור הערבי, בין אם מדובר במילה המשותפת לשתי השפות ובין אם מדובר בקללה או בביטוי בסלנג, המובנים גם בקרב קוראי העברית. אלא שמעבר למקרים בודדים אלה וגם הם צריכים להיעשות בטוב טעם - כל שאר המקרים הם בגדר כפייה של זרות על הקורא והרחקתו מן הטקסט.

בהיאחזות זו בתעתיק המדעי יש שילוב של פחד והתנשאות, המזיקים כל אחד מהם, לחוד וגם יחד. הפחד הוא מעמיתים למקצוע שחס וחלילה יראו תעתיק בלתי "מדעי" בטקסט של עמית/ה ויודעו על גלות שהוא "אינו יודע ערבית", כפי שמתגלה מן התעתיק ה"שגוי" המופיע בטקסט שלו. אימת הקולגות כופה על רבים בתחום - חוקרים, מורים, מתרגמים ועיתונאים - היאחזות בתעתיק המדעי גם כאשר ברור להם שקוראיהם יתקשו להבינו (אם הדבר בכלל ברור להם). ההתנשאות מתבטאת בכך שבמקום שהטקסט המתורגם יהיה עילת הכל והלשון תהיה אמצעי למסירתו היעילה בלבד, במקרה הייחודי של תרגום מערבית - שבה הכל פוליטי ושבה חושבים המתרגמים שיש להם שליחות פדגוגית הרבה לפני שליחות תרבותית-תרגומית - המצב הפוך והטקסט הופך משני ומשועבד ללשון. הדבר עומד גם בניגוד גמור למשימת המתרגם, שהיא צנועה מטבעה. אינני רוצה בדברים אלה, חלילה, להאשים את חברי לקהילה בפחדנות ובהתנשאות. כולם אוהבי ערבית וחדורי שליחות בעיסוקם בשפה. אלא שהלהט הבורע הזה עלול לעתים להשכיח מלבם כי התרגום הוא מלאכה מוכוונת-קוראים שאינה מיועדת לצריכה פנים-קהילתית וככזו עליה להביא בחשבון גם ובעיקר את צורכי הקוראים ומגבלותיהם, גם אם הדבר כרוך בהסתגלות לכללי-משחק מקצועיים חדשים.

סיכום

אני יודע אל-נכון שכמה מעמיתי למקצוע ירימו גבה בגלל ישירותם של הדברים או ירגישו לא בנוח בגלל הרגלים ישנים שהוטמעו בהם לכל אורך מסלול ההכשרה שלהם, בתיכון, בשירות הצבאי, בלימודים אקדמיים ובהוראה. אולם דווקא משום שמדובר בקבוצת מיעוט (אף אם מיעוט משכיל) הם יאלצו להתייבב דווקא בעמדה המתגמשת. במצב הנוכחי, דאגת יתר לרווחתה של הגילדה המקצועית המצומצמת למדי (לא יותר מכמה מאות ספורות של אנשים, במקרה הטוב) וחשש כמוס יותר מפני ביקורתו במקרה של "חריגה מן התקן", מונעים מעבר של רוב הקהילה המדעית מן התעתיק ה"מדעי" אל תעתיק נגיש

כאשר רוב מכריע של הנשאלים הציע את הקריאות Debi ו-Dabi על נגזרותיהן השונות ואף לא נשאל אחד מסך 151 המשיבים ידע לזהות כי מדובר בדובאי.

שמות פרטיים אחרים שבלטו ככאלה שכמעט ולא זוהו על-ידי הנשאלים היו "בולוס" ("בולצ" לפי התעתיק ה"מדעי"; 0% זיהוי), מותנבי ("מתנבי" לפי התעתיק ה"מדעי"; כ-1% זיהוי), פארל ("פאצ'ל" לפי התעתיק ה"מדעי"; כ-3% זיהוי), חאפז ("חאפט" לפי התעתיק ה"מדעי"; כ-5% זיהוי), קוסאי חוסיין ("קצי חסין" לפי התעתיק ה"מדעי"; 0% זיהוי), סאיג ("צאאע" לפי התעתיק ה"מדעי"; 0% זיהוי) ושם השבט קורייה, המופיע בראשית המאמר ("קריטה" לפי התעתיק ה"מדעי"; זיהוי בודד וגם הוא מקורב בלבד).

מכל הדוגמאות הנזכרות לעיל עולה בבירור כי במפגש עם הקורא ההדויט, השימוש בתעתיק המדעי הפך מברכה לקללה ומאמצעי מסייע לאמצעי מכשיל. קוראים שאינם אמונים על השפה הערבית ואינם מכירים את שיטת התעתיק של הקהילה המזרחנית, אינם מצליחים להבין מהם השמות שאותם הם קוראים וניכר מכל כי אינם יודעים כיצד לקרוא את האותיות הייחודיות לשיטת תעתיק זו, שלהן פונקציות אורתוגרפיות שונות בין שיטת התעתיק לכתובת העברית הרגילה. רק מתי מעט מן הקוראים יצליחו לפענח את השמות המופיעים לפנייהם בתעתיק ה"מדעי" וברוך כלל אף זאת באופן מקורב בלבד.

מקורותיו המקצועיים והגילדאיים

של התעתיק ה"מדעי"

העיסוק בסוגית התעתיקים מערבית (ורק מערבית!) חוזר ועולה פעם אחר פעם מאז שהתחלתי לעסוק בתרגום, ומייצר תגובות רגשיות בלתי פרופורציוניות אצל רבים מעמיתי ועמיתותי לתחום. בכנות רבה, אני תמה על העניין בכל פעם מחדש ונבוך מן המתאם ההפוך בין משך הזמן הבלתי-נתפס שהוקדש לדיונים על תעתיקים בכל פורום העוסק בתרגום מערבית (מן האקדמיה ללשון העברית ועד לנידח שבפורומים האינטרנטיים העוסקים בתחום) לבין הבלבול וחוסר הביטחון שלוקים בהם מתרגמים בכל פעם מחדש, בבואם לתרגם יצירה מערבית. למרבה הצער וההשתוממות, נראה כי הדיונים הארוכים לא הביאו את הסוגיה לפתרון מניח את הדעת בקרב המתרגמים והבלבול וחוסר-האונים הללו משתקפים לבסוף בחוסר יכולתם של הקוראים להבין את השמות המתועתקים לעברית.

במשך שנים אני שומע מן העוסקים בשפה הערבית סיבות שונות ומשונות לשימוש הבלתי-נשלט שהם עושים בתעתיקים "מדעיים" בתרגומיהם, במאמריהם ובחומרי ההוראה שלהם, גם כאשר הם מבינים בחלק מן המקרים כי קוראיהם אינם מבינים את התעתיק שבו הם עושים שימוש. הסיבה הראשונה לכך היא מה שאני מכנה "כורח ההרגל". לא נדיר לשמוע ממתרגמ/ת את המשפט "אני בוגר/ת 8200 וגם כשאני מנסה לכתוב בתעתיק שאינו התעתיק ה"מדעי", אני מרגיש/ה לא בנוח ובסוף מחזיר/ה את הצורה לתעתיק שאני רגיל/ה אליו. גם אם ניתן להבין את כוחו של הרגל ארוך-שנים זה, נדמה כי אין מדובר אלא בהתמכרות ממניעים טכניים, מונעי כפייה מערכתית של כללים, לשיטת תעתיק המתאימה לעבודה מקצועית מסוג מסוים (מערכת המודיעין לדוגמה), תוך חוסר יכולת להתאימה לסביבות קוראים משתנות. רישומה של המערכת הצבאית-מודיעינית ניכר לא רק בתחום השימוש בשיטת תעתיק כזו או אחרת, כי אם בכל ההיבטים של לימוד השפה הערבית בישראל והשימושים השונים בה. נדמה כי חלקים גדולים מבין בוגרי המערכת המודיעינית אינם יכולים ואולי

ייצוג חדש, מדויק יותר, נהיר יותר וטרחני פחות של שמות ערביים בשפה העברית או האלפבית העברי. ואולם, מול מטלה כזו אני מוצא עצמי נבוך במקצת, מכיוון שאני סבור ששיטת תעתיק מחייבת שכזאת, כזו שניתן להעלות אותה באופן קל וברור על טבלת השוואה המציגה אות מול אות, לא תאפשר למתרגמים ולעוסקים בשפה מידה של התלבטות ושיקול-דעת בריא באשר לייצוגן של אותיות ערביות באלפבית העברי. על כן, שיטה כזאת רק עלולה לייצר בעיות מסוג חדש, שונות מן הבעיות שמייצרת שיטת התעתיק ה"מדעי", אך גם דומות להן דמיון רב מדי. אני סבור שדווקא לוחות ההשוואה האלה ושיטות התעתיק הכובלות הללו הן אלה שיצרו מלכתחילה את אותם קיבעונו ואת אותה התמכרות של מתרגמים ולכן גם את החולשות המובנות בתעתיק הערבית לעברית והניכרות עד מאוד בקריאת טקסטים מתורגמים מערבית. על שום כל אלה, אני מעדיף להותיר את קריאתי לתיקון המצב הקיים נעדרת כל הצעה חלופית קונקרטיית לתיקון שכזה, קרי, מבלי להציע שיטת תעתיק חדשה חלופית. ברשימה זו אני קורא להימנע מקשירת ידיהם ורגליהם של מתרגמים וכותבים בבואם לתעתק מילים, ולא להמיר את שיטות התעתיק הקיימות בשיטת תעתיק חדשה, כטבלת השוואה מחייבת, שרק תוביל להחלפת אורתודוקסיה משתקת אחת באורתודוקסיה משתקת אחרת, כי אם להשאיר בידי המתרגם את כלי המחשבה והחשיבה לקביעת התעתיק הנדרש בהתאם לעבודתו, לסוג הטקסט, למקום, לזמן, לנסיבות ולקהל היעד.

המחבר מבקש להודות לאליין לוי על הסיוע בהתקנת המאמר.

יותר, לפחות כאשר מדובר בסביבה פופולרית. שהרי מקצוענים חברי הקהילה, היודעים ערבית על בוריה, לא יצטרכו עזרה רבה כדי לדעת שהשם קוסאי חוסיין נכתב במקור הערבי "קצי חסין". הם יוכלו לאחזר את רוב רובם של השמות בדיוק מרבי ובלי עזרה מיוחדת, גם אם יתועתקו לפי תעתיק פופולרי ולא "מדעי". לכל היותר יצקצקו בלשונם, אך יאלצו לשרוד גם את זה. לעומתם, קהל הקוראים הרחב, שברובו המכריע אינו יודע ערבית ואינו מעוניין ללמוד אותה⁴ לעולם לא יבקש לאחזר שמות בשפת המקור שאותה הוא אינו מכיר מלכתחילה. המבחן המרכזי שלנו, כמתרגמים, צריך להיות אחד ויחיד אין בלתי: מה יבין מדברינו הקורא ההדיוט. מטרת-העל שלנו חייבת להיות הנגשה של הטקסט ושל השמות בערבית וכן מתן אפשרות לקורא להבין את השמות ולהצליח להגות אותם נכונה. זהו המבחן היחיד והוא מבטל ודוחק, לפחות בכל האמור לתרגום טקסטים ספרותיים, את אחזור השמות בערבית על-ידי חברי הגילדה, את ההיאחזות בסטנדרטים של "מדעיות" או של "דיוק" ואת הצורך הנלעג להוכיח ידיעת ערבית.

בשלב הזה, רגע לפני סיומו של המאמר, לאחר ששטחתי את כל טיעוני וניסיתי לגעת בנקודות הרגישות של ענייני התעתיק והתיעתוק, מתבקש היה שאציע שיטת תעתיק חדשה שתוכל להחליף או לרשת את שיטת התעתיק ה"מדעי" הישנה, זאת שאני יוצא נגדה, ותאפשר

4. יהודה שנהב, מייסלון דלאשה, רמי אבנימלך, נסים מזרחי ויונתן מנדל, "ידיעת ערבית בקרב יהודים בישראל - דוח", אוניברסיטת תל-אביב, מכון ון ליר בירושלים ומנאראת: מרכז ון ליר ליחסי יהודים-ערבים, 2015.
 בקישור: <http://goo.gl/dzn1jv>